

slične publikacije u inozemstvu izlaze bez priloga iz naše sredine. Na kraju treba reći da ovaj zbornik pokazuje kako se historiografije u nekim većim i razvijenijim evropskim zemljama bave i problemima kulturne povijesti ili povijesti kulture i kulturnih odnosa u širem smislu i da na dnevni red svojih istraživanja sve više postavljaju teme koje su kod nas tek u začetku, a bilo bi korisno da se priloži takve vrste izrade i za druge naše pokrajine i zemlje.

Dragutin Pavličević

MATEJ BEL — PISAC DELA MURICES [...] SIVE APOLOGIA PRO INCLYTO
COMITATU TRENCHINIENSI. ANNO 1723. PUCHOVII 1728.

Saradnica Istorijskog instituta Slovačke akademije nauka u Bratislavi dr Mária Vyvíjalová objavila je krajem 1979. u časopisu *Filozofia*, br. 4, opsežan članak *Uticao engleskog ranog prosvetiteljstva u Apologiji iz 1723*. Na osnovu naslova ne dolazimo do onoga što je, između ostalog, najveći doprinos autorice, a to je da je ubedljivim argumentima utvrdila sastavljača dela *Murices [...] Sive Apologia pro inclyto comitatu Trenchiniensi*, koje je smatrano anonimnim. Iako se delo odnosi na jednu oblast tadašnje Ugarske, ono je po naprednim idejama i stavu koji ima prema uređenju i narodima u Ugarskoj imalo širi značaj. Pisac, koga ona otkriva, pokazuje se kao tvorac ideologije novovekog naroda i kao pristalica konstitucionalne monarhije koja garantuje razvoj novog buržoaskog društva. Zbog svega toga smatramo da vredi progovoriti ukratko o ovome otkriću.

Ovaj članak bi se pre mogao nazvati studijom, a njemu prethodi, i u neposrednoj je vezi sa njim, drugi članak M. Vyvíjalove koji se skoro istovremeno pojavio u drugom slovačkom časopisu, *Historický časopis*, 1979, br. 3, pod naslovom *Velika Morava kao slovačka državopravna tradicija u Ugarskoj*. Za istoricizam Svatoplukove države veoma su se interesovali narodni buditelji s početka XIX veka. Velikomoravska tradicija odigrala je vidnu i značajnu ulogu u odbrani slovačkog narodnog bića i njegovog položaja u Ugarskoj državi koja se svim sredstvima služila da Slovake, i druge narode, uveri da zaslužuju da budu robovi a Mađari apsolutni vladari. Ovome su služile i rasprave pisane u tom cilju. Jedna od takvih, koja je bila i neposredan povod za Apologiju, bila je knjiga Mihala Benčička, profesora ugarskog državnog prava na Trnavskom univerzitetu, koju je u odbranu državne ideologije Ugarske pod naslovom *Novissima diaeta nobilissima* izdao 1722, prilikom zasedanja Ugarskog sabora. Benčičkove argumente prihvatili su nacionalisti među feudalnim plemstvom mađarskog porekla jer se njima dokazivalo da je Svatopluk predao Mađarima svoju državu, Slovaci se nazivaju Slavonici — tj. robovi, a međusobni odnosi između dva naroda definisani su paralelama pobednik — po-beđeni, gospodar — rob. Sve je ovo, tvrdi se, krivica samoga Svatopluka jer je sramno prodao zemlju, vlast, slobodu, narod — za konja. Ova sramota i prezir kroz ceo XVIII i XIX vek pratila je učene Slovake i oni su morali uložiti mnogo truda da baš pomoću velikomoravske tradicije dokažu svoja prava u zajedničkoj državi i podupru svoje zahteve u traženju tih prava. U odbranu prava Slovaka u Ugarskoj progovorio je pisac Apologije. Najpre je prikazao uređenje Svatoplukove države, zasnovane na dobrovoljnom udruženju naroda u kome su sve narodnosti bile ravnopravne, a zatim je pobijao slabo održive argumente o neograničenoj vlasti i pravima feudalaca u Mađarskoj.

Jedna od značajnih tačaka ove odbrane bilo je obaranje izmišljene priče o Svatoplukovoj izdaji i sramnoj prodaji. Ova priča nalazila se u nekim hronikama, ali nije uvek bila ista, što je ujedno i znak da su delovi izmišljeni i namerno dodati.

U delu se Svatopluk prikazuje kao državnik koji respektuje ugovor i vlada po zakonu, a nasuprot njemu ističe se verolomni prekid dogovora od strane Mađara. Zar bi, objašnjava autor, moćan vladar sa jakom vojskom, koga nije uspeo da pobedi ni nemački vladar Arnolf te je morao pozvati Mađare u pomoć, zar bi on, uman i moćan vladar, bez vidnog razloga po skitskom načinu dao mađarskim emisarima grumen zemlje, čuturu vode iz Dunava i rukovet trave u znak predaje zemlje i naroda, a sve za jednog konja? I zar bi se on predao Mađarima, koji su samo pomoćnici Arnolfu, a ne njemu kao pobedniku? Svatopluk je naprotiv, ne očekujući lukavu podvalu, primio konja na dar jer su oni tražili pravo da se nasele u Panoniji koja je kao prapostojbina Slovaka pripadala njegovoj vlasti. Odličnim poznavanjem istorije i prava pisac je vešto pobio i mnoge druge izmišljene i podmetnute argumente.

Ne manje su značajni i delovi u kojima pisac Apologije iznosi svoja filozofska i politička gledišta na savremenu državu. U njoj su izražene smeće misli protiv feudalnog društvenog poretka, istaknuta su tri glavna naroda u zajedničkoj državi — Slovaci, Nemci i Mađari, ujedinjeni u formu koju on naziva »Natio Hungarica«, što nije novodobno shvatanje naroda jer »državu čine ljudi rođeni u istoj zemlji, istoga državljanstva«. Isto tako, »in unam civitatem (nationem) coalescere« tumačeno je pogrešno kao stapanje u jedan narod. Naprotiv, autor smatra to kao skup naroda raznih slojeva i nacionalnosti koji u jednoj državi ne prestaju biti zasebni narodi, ne gube svoje ime, jezik i tradicije, jer su to nepovredivi atributi naroda, prirodno i neotuđivo pravo svakoga.

Autorstvo Apologije, koja je izišla anonimno, u početku je pripisivano J. B. Maginu, ali su njegovi profeudalni pogledi u izrazitoj protivrečnosti s nazorima u Apologiji. Kasnije je delo smatrano anonimnim. M. Vyvítalová se poduhvatila velikog i obimnog posla da pronađe tako visoko učenu ličnost koja je u delu pokazala veliku ljubav prema Slovacima, naoružanu izvanrednim poznavanjem istorije, pa bila u stanju da obori sve nepravedne i izmišljene argumente Benčika. Pored toga ta ličnost je ispoljila za ono vreme veoma napredne poglede koji su bili nadahnuti delom engleskog filozofa i političara Johna Lockeja (1632—1702) *Two Treatises of Government* (1690), zaštitnika životnih interesa buržoazije kao nove i tada najnaprednije klase. Takva ličnost bio je Matej Bel (1684—1749), naučnik, pisac verskih, istorijskih, geografskih i etnografskih dela, poreklom Slovak, koji je nazivan »najslavnijim i najsavršenijim polihistorom« svoga vremena i bio ubrajan među najznačajnije ličnosti u kulturi Ugarske XVIII veka. Teološke studije učio je u Nemačkoj a studirao je i istoriju, geografiju, medicinu. Napisao je niz dela, naročito istoriju Ugarske u više tomova *Hungariae antiquae et novae Prodromus* (1723—1735). Iako je pisao o Ugarskoj, bio je ponosan na svoj narod, branio njegovu autohtonost, napisao pohvalu slovačkom jeziku. Cenjen u kulturnom svetu, on je bio izabran za člana londonske, berlinske, jenske i olomoučke akademije. Papa Kliment XII cenio ga je, iako je bio protestant, a car Karlo VI dodelio mu je pleničku titulu. Ali kao učesnik u Rakocijevom ustanku bio je osuđen na smrt pa pomilovan. Ubijen je na putu iz Altenburga u Bratislavu. Analizirajući njegove misli i napredne ideje Vyvítalová je dokazala da je on pisac ovoga interesantnog i značajnog dela koje je u svojoj sredini išlo ispred svoga vremena, bilo izrazito protivfeudalno, zahtevalo modernizaciju ustajale feudalne Ugarske. Idojno-politička orijentacija, socijalni pogledi i misli o promeni feudalne Ugarske istovetni su sa pogledima i shvatanjima Mateja Bela koji je on izrazio u svojim rukopisnim delima i na marginama nekih drugih dela. Veštom analizom i upoređivanjem Vyvítalová je ovo jasno dokazala.

Nada Đorđević

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Ivan KAMPUŠ
Bernard STULLI
Jaroslav ŠIDAK

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Jaroslav ŠIDAK

KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva: Savez povijesnih društava Hrvatske,
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Časopis izlazi jednom godišnje

Pretplate i narudžbe šalžite na adresu: Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb,
Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 500 din.

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad
SRH — VII.

Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — rujan, 1982.